

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 63 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Staatsinrichting van Nederland

1 B

2 **maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat niet iedereen (in de periode 1848-1900) (passief / actief) (algemeen) kiesrecht had / er sprake was van censuskiesrecht.

Vraag	Antwoord	Scores
3	D	
4	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – naam politieke leider: Kuyper; omschrijving: hij richtte de eerste politieke partij (ARP) van Nederland op / leidde de protestanten tijdens de schoolstrijd / hij was leider van de ARP. – naam politieke leider: Schaepman; omschrijving: hij leidde de rooms-katholieken tijdens de schoolstrijd / droeg bij aan de emancipatie van rooms-katholieken / hij was leider van de rooms-katholieken. – naam politieke leider: Thorbecke; omschrijving: hij schreef de Grondwet van 1848 / voerde grondrechten in / hij was leider van de liberalen. – naam politieke leider: Troelstra; omschrijving: hij richtte (mede) de SDAP op / streed voor verbetering van de sociaal-economische positie van arbeiders / hij was leider van de socialisten. <p>per juist antwoord</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen als na de naam van een politiek leider een juiste, bijpassende omschrijving volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i></p>	1
5	C	
6	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het hier gaat om de financiële gelijkstelling van het bijzonder en openbaar onderwijs (in 1917) / betere salariering van het onderwijzend personeel.</p>	
7	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het om verzuiling gaat (of een omschrijving daarvan).</p>	
8	D	
9	<p>maximumscore 2</p> <p>Onderdeel 1: klassiek Onderdeel 2: sociaal Onderdeel 3: klassiek Onderdeel 4: sociaal</p> <p>indien vier antwoorden juist indien drie antwoorden juist indien minder dan drie antwoorden juist</p>	<p>2 1 0</p>

Vraag	Antwoord	Scores
10	<p>maximumscore 1</p> <p>Eerst 3, dan 2, vervolgens 1 en ten slotte 4.</p> <p><i>Opmerking</i> Er is maar één juiste volgorde.</p>	
11	<p>D</p>	
12	<p>maximumscore 2</p> <p>Bij gebeurtenis 1 past c (= recht van budget). Bij gebeurtenis 2 past d (= recht van enquête). Bij gebeurtenis 3 past e (= recht van initiatief). Bij gebeurtenis 4 past b (= recht van amendement). Bij gebeurtenis 5 past f (= recht van interpellatie).</p>	
	<p>indien vijf antwoorden juist</p>	2
	<p>indien vier of drie antwoorden juist</p>	1
	<p>indien minder dan drie antwoorden juist</p>	0
13	<p>maximumscore 1</p> <p>referendum / volksstemming</p> <p><i>Opmerking</i> Voor antwoorden als ‘verkiezing’ en ‘stemming’ mag geen scorepunt worden toegekend.</p>	
14	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van juiste antwoorden zijn (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – de invoering van algemeen kiesrecht/vrouwenkiesrecht, omdat meer mensen invloed kregen op het politieke proces; – de invoering van rechtstreekse verkiezingen (op lokaal/regionaal/landelijk niveau), omdat de burgers hun eigen vertegenwoordigers kunnen kiezen; – de verlaging van de (kiesgerechtigde) leeftijd waarop mag worden gestemd, omdat meer mensen invloed kregen op het politieke proces; – de invoering van het (raadgevend) referendum, omdat alle burgers zich direct kunnen uitspreken over een politiek vraagstuk. 	
	<p>per juist antwoord</p>	1
	<p><i>Opmerking</i> Alleen als na het noemen van een juiste verandering een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.</p>	

Historisch overzicht vanaf 1900

15 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat katholieke gelovigen (in een openbare bibliotheek) toegang hadden tot boeken die niet overeen kwamen met de katholieke leer / niet pasten bij de katholieke zuil / katholieken mochten niet zo maar alles lezen.

16 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat Oostenrijk de bondgenoot/niet de vijand van Duitsland was.

17 maximumscore 2

Bij gebeurtenis 1 hoort periode a (= 1914-1916).

Bij gebeurtenis 2 hoort periode c (= 1918-1920).

Bij gebeurtenis 3 hoort periode a (= 1914-1916).

Bij gebeurtenis 4 hoort periode b (= 1916-1918).

Bij gebeurtenis 5 hoort periode a (= 1914-1916).

indien vijf antwoorden juist

2

indien vier of drie antwoorden juist

1

indien minder dan drie antwoorden juist

0

18 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de planeconomie / Gosplan / vijfjarenplan / collectivisatie.

Opmerking

Niet goed gerekend mag worden industrialisatie.

19 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Het veranderen van de foto past bij het stalinisme in de periode 1935-1939, omdat Stalin in deze periode zijn **politieke tegenstanders** liet vervolgen. Zij werden, meestal na een **showproces**, veroordeeld (tot de doodstraf of tot verbanning naar een strafkamp). Deze **zuivering** zorgde voor miljoenen slachtoffers, waaronder de persoon op de linker foto, die op de rechter foto is weggehaald.

indien drie begrippen juist worden gebruikt

2

indien twee begrippen juist worden gebruikt

1

indien minder dan twee begrippen juist worden gebruikt

0

Opmerking

De begrippen moeten in een juiste onderlinge samenhang en betekenis worden gebruikt.

Vraag	Antwoord	Scores
20	<p>maximumscore 1 Eerst 1, dan 3, vervolgens 4 en ten slotte 2.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Er is maar één juiste volgorde.</i></p>	
21	<p>maximumscore 1 jaar: 1933 gebeurtenis: in dat jaar kwam Hitler aan de macht (als rijkskanselier)</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen als beide antwoorden juist zijn, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i></p>	
22	<p>maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het Führerprincipe is (onvoorwaardelijke) gehoorzaamheid aan de leider / dat de beslissingen worden genomen door slechts één persoon (zonder gecontroleerd te worden) • In een parlementaire democratie heeft een afvaardiging van het volk het laatste woord (en niet een leider/Führer) / worden de leiders gecontroleerd 	<p>1</p> <p>1</p>
23	<p>D</p>	
24	<p>maximumscore 1 Voorbeeld van een juist antwoord is: De bron past bij de Tweede Wereldoorlog (= 2), want toen verbleef de koningin/regering in Londen.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i></p>	
25	<p>maximumscore 1 Voorbeeld van een juist antwoord is: deze krant werd niet door de bezetter toegestaan, omdat er positief wordt bericht over een verzetsdaad / de Duitse soldaten voor de gek worden gehouden.</p>	
26	<p>maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat de Duitse soldaten op zoek waren naar (jonge) mannen voor de arbeidsinzet/gedwongen tewerkstelling in Duitsland.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
27	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om (het uitbreken van) de Hongerwinter (of een omschrijving daarvan).</p>	
28	<p>A</p>	
29	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • positief: Soekarno wordt gezien als vrijheidsstrijder (of een omschrijving daarvan) • negatief: Soekarno wordt gezien als vijand/landverrader/collaborateur (of een omschrijving daarvan) 	<p>1</p> <p>1</p>
30	<p>A</p>	
31	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om een landing van Geallieerden op de kust van Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog, zoals Normandië/Frankrijk op 6 juni 1944 / D-day.</p>	
32	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Nederland komt/zal Indonesië bevrijden. – Nederland komt/zal de vijand/de nationalisten verslaan. – Nederland is militair sterk. 	
33	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om (de luchtbrug tijdens) de blokkade van Berlijn.</p>	
34	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tijdens de Tweede Wereldoorlog dachten veel inwoners negatief over de geallieerde vliegtuigen, omdat die de stad bombardeerden • In 1948 dachten veel inwoners positief over de geallieerde vliegtuigen, omdat die (hulp)goederen brachten / de blokkade van Berlijn omzeilden 	<p>1</p> <p>1</p>
	<p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.</i></p>	
35	<p>D</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
36	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De kritiek die op de Verenigde Naties gegeven wordt is: ze doen niets/ ze zijn machteloos • Dat blijkt uit: de Verenigde Naties worden afgebeeld als een tandarts zonder tang (die niets kan doen aan de ontstoken kies/het probleem dat de Joodse staat heeft met de Arabieren) / die de patiënt niet kan helpen 	<p>1</p> <p>1</p>
37	<p>maximumscore 2</p> <p>Bij onderdeel 1 hoort 1944. Bij onderdeel 2 hoort 1963. Bij onderdeel 3 hoort 1940. Bij onderdeel 4 hoort 1937. Bij onderdeel 5 hoort 1949.</p> <p>indien vijf antwoorden juist indien vier of drie antwoorden juist indien minder dan drie antwoorden juist</p>	<p>2</p> <p>1</p> <p>0</p>
38	D	
39	B	
40	<p>maximumscore 2</p> <p>Gebeurtenis 1 hoort op plaats c (= 1971-1980). Gebeurtenis 2 hoort op plaats a (= 1945-1955). Gebeurtenis 3 hoort op plaats a (= 1945-1955). Gebeurtenis 4 hoort op plaats c (= 1971-1980). Gebeurtenis 5 hoort op plaats b (= 1956-1970).</p> <p>indien vijf antwoorden juist indien vier of drie antwoorden juist indien minder dan drie antwoorden juist</p>	<p>2</p> <p>1</p> <p>0</p>
41	C	
42	<p>maximumscore 2</p> <p>Eerst 2, dan 1, daarna 5, vervolgens 3 en ten slotte 4.</p> <p><i>Opmerking</i> Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, mag 1 scorepunt worden toegekend.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

43 maximumscore 2

De gebeurtenis op afbeelding 1 vond plaats in a.
 De gebeurtenis op afbeelding 2 vond plaats in b.
 De gebeurtenis op afbeelding 3 vond plaats in c.
 De gebeurtenis op afbeelding 4 vond plaats in e.
 De gebeurtenis op afbeelding 5 vond plaats in d.

indien vijf antwoorden juist 2
 indien vier of drie antwoorden juist 1
 indien minder dan drie antwoorden juist 0

44 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Overzicht 2, want

- daar wordt Rusland (en Oekraïne) als een apart land genoemd (in overzicht 1 bestaat de Sovjet-Unie nog) en 1
- daar wordt Duitsland als één land genoemd (in overzicht 1 doen Oosten en West-Duitsland als aparte landen mee) 1

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, mag 1 scorepunt worden toegekend.

45 E

46 C

47 maximumscore 2

Bij omschrijving 1 past d (= Verenigde Naties).
 Bij omschrijving 2 past b (= EU).
 Bij omschrijving 3 past c (= NAVO).
 Bij omschrijving 4 past a (= EGKS).

indien vier antwoorden juist 2
 indien drie antwoorden juist 1
 indien minder dan drie antwoorden juist 0

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in het programma WOLF.
 Zend de gegevens uiterlijk op 23 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

- bron 1 naar: <http://www.200jaarkoninkrijk.nl/>
- bron 2 naar: <http://geheugenvannederland.nl/?nl/items/IISG01:ADV10555161/> uit het archief van de SDAP, 1902 (prentbriefkaart over algemeen kiesrecht)
- bron 3 naar: <http://geheugenvannederland.nl/?nl/items/IISG01:ADV10695996>
- bron 4 naar: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/default.aspx?>
- bron 5 naar: H.J.A. Hofland, M. van Leeuwen & N. Punt (samenstelling), Een teken aan de wand. Album van de Nederlandse samenleving 1963-1983, Amsterdam 1983, pag. 45.
- bron 6 naar: http://www.europa-nu.nl/id/vgvqpnqs5qbn/referendum_over_eu_grondwet_in_nederland
- bron 7 naar: S. Haffner, Het verhaal van een Duitser 1914-1933, Amsterdam 2005, pag. 17.
- bron 8 naar: M. Fogteloo (red.), 'I have a dream': belangrijke en bijzondere redevoeringen uit de wereldgeschiedenis, Utrecht 1998, pag. 213.
- bron 9 Historisch Nieuwsblad, april 2007, nummer 3, pag. 22.
- bron 10 naar: Stiftung Deutsches Historisches Museum te Berlijn (DHM), Hitler und die Deutschen. Volksgemeinschaft und Verbrechen, Dresden 2010, pag. 56.
- bron 11 naar: http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/EVDO02:NIOD07_0043
- bron 12 naar: Het Parool, nr. 65 (26 april 1944), pag. 8.
- bron 13 naar: C. van der Heijden, Grijs Verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog, Amsterdam 2001, pag. 319.
- bron 14 <http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/MHM01:F966282>
- bron 15 naar: R. Kok, E. Somers en L. Zweers, Koloniale oorlog 1945-1949. Van Indië naar Indonesië, Amsterdam 2009, pag. 76.
- bron 16 Y. van den Berghe, De Koude Oorlog. Een nieuwe geschiedenis 1917-1991, Leuven 2008, pag. 148.
- bron 17 naar: Doel en opzet van de Organisatie Bescherming Bevolking, Den Haag 1952, pag. 5-6.
- bron 18 Atlas van Stolk, Rotterdam.
- bron 19 naar: M. van der Plas, Luns 'Ik herinner mij...', Leiden 1971, pag. 46, 79, 37, 30-31 en 48.
- bron 20 afb 1: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1d/Olmert,_Bush,_Habbas_in_Annapolis_Conference.jpg
afb 2: <http://nypost.com/2013/11/14/cia-declassifies-intel-on-camp-david-accords/>
afb 3: <http://jewishcurrents.org/tag/arafat>
afb 4: http://photos.oregonlive.com/photoessay/2011/02/a_timeline_of_hosni_mubarak.html#photo-9272871
- bron 21 naar: M. Kidron en R. Segal, De toestand van de wereld. Een politieke atlas, Amsterdam 1981, kaart 7 (bijkaart).
- bron 22 afb. 1: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Into_the_Jaws_of_Death_23
afb. 2: http://www.jhm.nl/beeld/HS/presentatie/1._Razzia.jpg
afb. 3: http://timelifeblog.files.wordpress.com/2013/06/11_00840407.jpg
afb. 4: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Photograph_of_President_Reagan_and_General_Secretary_Gorbachev_in_Red_Square
afb. 5: <http://02varvara.files.wordpress.com/2011/12/00-liberation-of-auschwitz-by-red-army-12-11.jpg>

- bron 23 Eigen beheer Cito/CvTE.
bron 24 naar: www.medaillespiegel.com.
bron 25 Eigen beheer Cito/CvTE.
bron 26 Onderdeel 1 naar: <http://www.troonredes.nl/1995/troonrede-19-september-1995/>
Onderdeel 2 naar: <http://www.troonredes.nl/1998/troonrede-15-september-1998/>
Onderdeel 3 naar: <http://www.troonredes.nl/2002/troonrede-17-september-2002/>